

УДК 378.018.8:364.4-051

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Підвальна Юлія, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4972-4232

E-mail: pidvalna_u@meta.ua

У статті проаналізовано готовність майбутніх соціальних працівників до надання кваліфікованої допомоги людям з інвалідністю. Наголошено, що система підготовки соціального працівника підпорядкована завданню сформувати базові компетентності, що включають як загальнотеоретичну та практичну підготовку, так і вміння рефлексивно та критично оцінювати свою діяльність і генерувати теорію з власного досвіду, бути відкритим для інноваційних форм роботи. Визначено компетентність соціального працівника як здатність адекватно реагувати на потреби, вирішувати дилеми, які виникають у процесі роботи, використовуючи свої вміння та знання.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні працівники, спеціаліст соціальної сфери, фахівець з соціальної роботи, працівник соціальних служб, професійна компетентність, люди з інвалідністю, люди з особливими потребами.

FORMATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS' READINESS FOR WORKING WITH DISABLED PEOPLE

Pidvalna Yuliia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4972-4232

E-mail: pidvalna_u@meta.ua

The article analyzes the readiness of future social workers to provide qualified assistance to people with disabilities. It is emphasized that the system of training a social worker is subordinated to the task of forming basic competencies, which include both general theoretical and practical training, and the ability to reflexively and critically evaluate their activities and generate the theory from their own experience, be open to innovative forms of work. The competence of a social worker as an ability to adequately respond to needs, to solve dilemmas that arise in the process of work, using their skills and knowledge, are determined. The competence of a social worker is defined as ability adequately respond to needs and solve dilemmas that arise in the process of work. The most important components of a social worker: the ability to clearly identify the social problem; apply appropriate technological professional intervention; develop social protection and representation, adapt and implement innovative social technologies work; organize and conduct training seminars and job searches; develop and implement social advertising; organize and implement social prevention activities; implement awareness raising programs; organize medical, psychological, educational, legal and social assistance to people with disabilities; develop and implement social and rehabilitation programs.

The main problems of the current system of future social workers' training to work with people with disabilities in Ukraine are effective ways of resolving them.

Keywords: social work, social workers, specialist in social work, professional competence, people with disabilities, people with special needs.

На сучасному етапі розвитку суспільства питання підготовки майбутніх соціальних працівників, які змогли б працювати не лише в соціальних службах, але й безпосередньо з людьми з інвалідністю, значно зростає. Актуальність проблеми підготовки висококваліфікованих, конкурентоздатних спеціалістів соціальної сфери, які можуть надавати різним групам клієнтів, зокрема й людям з інвалідністю, кваліфіковану допомогу у вирішенні різноманітних проблем, здійснювати соціально педагогічну підтримку особистості, створювати сприятливі умови для їх соціалізації, зумовлює підвищення уваги з боку суспільства до питання покращення якості життя, забезпечення прав та рівних можливостей молоді з обмеженнями у психофізичному розвитку.

Оскільки проблема підготовки майбутніх соціальних працівників з людьми з інвалідністю реалізується в Україні не так давно, велике значення для нас має досвід з цієї проблеми зарубіжних країн (Е. Енвал, Р. Гарбера, М. Грей, А. Келли, Д. Кокоса, Д. Максвелл, Е. Уілкінсон, Е. Уолша). Важливе місце у вивченні проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери займають праці українських науковців О. В. Безпалько, І. Д. Зверевої, З. П. Кияниці, В. О. Кузьмінського, І. П. Григи, А. Й. Капської, Л. І. Міщик, В. М. Оржеховської, В. А. Поліщук, Г. В. Троцко, С. Я. Харченко); російських дослідників В. Г. Бочарової, А. Я. Варги, А. Н. Дашкіної, А. В. Мудрика, В. Н. Келасова, Є. І. Холостової, Н. Б. Шмельової та ін.); білоруських учених Г. А. Бутрим, Л. С. Барисік, Т. І. Бразовської, Н. Н. Полещук.

Метою статті є аналіз системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у наданні кваліфікованої допомоги людям з інвалідністю.

Соціальна робота (social work) являє собою професійну діяльність з надання допомоги індивідам, групам з метою поліпшення і відновлення їх здатності до соціального функціонування; створення умов, що сприяють досягненню цих цілей в соціумі. Соціальна робота заснована на альтруїзмі і спрямована на те, щоб полегшити людям в умовах особистого і сімейного кризи повсякденне життя, а також, по можливості, кардинально вирішити їх проблеми. Крім того, соціальна робота є важливою сполучною ланкою між людьми, яким треба допомогти, і державним апаратом, а також законодавством.

Однією з найактуальніших проблем сучасного людства є проблема реабілітації людей з інвалідністю то є відновлення осіб, життєдіяльність яких пов'язана з їх фізичними, психічними, культурними, правовими, соціальними обмеженнями.

Люди з інвалідністю належать до найбільш соціально незахищеної категорії населення. Їх дохід, в основній своїй масі, нижче середнього, а потреби в медичному та соціальному обслуговуванні набагато вище. Вони відчують труднощі при отриманні освіти і подальшому працевлаштуванні, більшість з них не мають сім'ї та малоактивні в суспільному житті.

Необхідність вивчення проблем соціальної роботи стає гранично актуальною і в зв'язку з тим, що всі ці зміни протікають на тлі корінних змін у відносинах між людьми з інвалідністю. Якість, результативність роботи з людьми з інвалідністю пов'язано як з розробкою технологій соціальної реабілітації, так і з формуванням готовності соціальних працівників до такого роду професійної діяльності.

Підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах має широкий

спектр функцій, які розподіляють за об'єктом діяльності (організація соціального захисту населення; соціально-економічна підтримка населення, соціально-правова підтримка населення, соціальна реабілітація людей з обмеженими можливостями, соціально-педагогічна робота з сім'єю та дітьми» тощо) та за галузевою ознакою (соціальна робота в закладах охорони здоров'я, закладах освіти, службі зайнятості, у службі міграції, у пенітенціарних закладах, соціальна робота на виробництві і з військовослужбовцями). На думку американських вчених А. Минохана та А. Пінкуса, соціальний працівник повинен уміти вдосконалювати можливості кожної людини самостійно вирішувати свої проблеми, бути компетентним, щоб надати достатню інформацію клієнтам та допомагати їм у зверненнях до офіційних осіб та неофіційних джерел, сприяти підвищенню якості цих джерел, надавати допомогу та усіляко сприяти розвитку соціальної політики держави. Він має бути компетентним починаючи від психолого-соціальних процесів людини і закінчуючи соціальною політикою, плануванням та розвитком соціальної роботи. Важливою умовою професійної діяльності є наявний рівень сформованих компетентностей [2].

Компетентність соціального працівника проявляється в його практиці, при взаємодії з клієнтами, іншими співробітниками, як здатність адекватно реагувати на потреби, вирішувати дилеми, які виникають у процесі роботи, використовуючи свої вміння та знання. Як показує аналіз літератури, в Україні важливими компетентностями соціального працівника вважаються: чітко визначати соціальну проблему; розробляти і впроваджувати програми соціальної роботи; застосувати відповідні технології професійного втручання; соціальний захист та представництво інтересів клієнта; уміти розробляти, адаптувати і впроваджувати інноваційні технології соціальної роботи; уміти організувати і проводити навчальні семінари та пошукову роботу; розробляти і впроваджувати соціальну рекламу; організувати і проводити заходи соціальної профілактичної роботи; впроваджувати інформаційно-просвітницькі програми; організувати медичну, психолого-педагогічну, юридичну та соціальну допомогу вразливим верствам населення; розробляти і впроваджувати соціально-реабілітаційні програми; сприяти організації діяльності груп самопомогі; підтримувати діяльність громадських організацій соціальної сфери.

Дослідники Л. Т. Тюптя та І. Б. Іванова зазначають: «фахівець із соціальної роботи» – це особа, яка має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання особливого, інтегрованого, універсального виду діяльності у соціальній сфері [8, с. 60]. Адже саме цими якостями та досвідом роботи визначається рівень професіоналізму соціального працівника.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» інвалідом є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті. Діяльність держави щодо інвалідів виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їх потреб у відновленні здоров'я, матеріальному забезпеченні, посиленій трудовій та громадській діяльності.

Соціальний захист інвалідів з боку держави полягає у наданні грошової

допомоги, засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосованні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей інвалідів.

Саме Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» відповідно до Конституції України визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації обмежень життєдіяльності, викликаних порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, функціонування системи підтримання інвалідами фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності.

До основних категорій життєдіяльності людини відносяться:

- 1) здатність до самообслуговування;
- 2) здатність самостійно пересуватися;
- 3) здатність до орієнтації;
- 4) здатність до спілкування;
- 5) здатність контролювати свою поведінку;
- 6) здатність до навчання;
- 7) здатність до трудової діяльності.

Визначення складових формування готовності соціальних працівників до роботи з людьми інвалідами поняття, «Якість життя інвалідів», розглядається в роботах Є. І. Холостової, Н. Ф. Дементьєвої, В. Н. Ярьською, В. Р. Ярьською – Смирнової, В. А. Ядова, А. Л. Васильєва, І. Л. Кром, О. В. Трошина, Е. В. Жулина, В. А. Кудрявцева.

Зокрема А. Л. Васильєв розглядає якість життя, як сукупність життєвих цінностей, що характеризують види діяльності, структуру потреб і умови існування груп населення, їх задоволеність життям, соціальними відносинами і навколишнього середовищем. О. В. Трошин, Е. В. Жулина, В. А. Кудрявцева розглядають якість життя, як ступінь інтегрованості та індивідуалізації системних зв'язків і відносин людини, які обумовлюють його успішність в професійній, соціальній діяльності і самореалізації. С. М. Безух і С. С. Лебедева дають таке визначення: якість життя – це інтегральна характеристика фізичного, психологічного, емоційного і соціального функціонування індивідуума, заснована на його суб'єктивному сприйнятті.

На думку самих інвалідів в результаті опитування якість їх життя характеризується трьома основними складовими: задоволенням потреб (трудова, соціальна, сімейно-духовна); умовами існування, що включають стан соціальної, природної і штучного середовища, створеної людиною; видами діяльності, що здійснюються людиною.

На думку вчених і людей з інвалідністю, під якістю життя їх ми розуміємо комплексну характеристику, що визначає можливості їх соціального розвитку в умовах конкретного суспільства.

Наступними базовими поняттями в методології соціальної роботи є поняття «інвалід», «інвалідність», «реабілітація», «соціально-педагогічна реабілітація», «соціокультурне середовище», «соціальна реабілітація».

Інвалід – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим

захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі і посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав.

Термін «Інвалід» закріплений в законодавчих актах, дано його юридичне визначення, і довільно замінювати його на інші – некоректно з точки зору права. Більш того, статус інваліда, що дає право на отримання державної соціальної допомоги, позначений іншим терміном, може дати підставу для відмови даному громадянину в цій допомозі. Еволюція ідей реабілітації пройшла кілька етапів і в минулому була пов'язана з добродійністю. Реабілітація може розглядатися, як процес, спрямований на рішення задач широкого діапазону – від прищеплення елементарних навичок до повної інтеграції в суспільство, і як результат впливу на особистість, відновлення окремих соціальних, психічних і фізичних функцій.

Соціальна робота з людьми з інвалідністю в умовах відділень реабілітації або напівстаціонарі обслуговування майже завжди дає видимий позитивний ефект, який необхідно закріплювати і пролонгувати в домашніх умовах за допомогою батьків, членів сім'ї. Однак багато батьків або представники найближчого оточення не в змозі забезпечити навіть мінімальний рівень реабілітаційних заходів. Усвідомлення того, що стійкий реабілітаційний ефект послаблюється (зникає), якщо не працювати з сім'єю і найближчим соціальним оточенням, призвело до перегляду форм і методів роботи, до надання послуг людям з інвалідністю на дому і навчання цього членів сім'ї. Таким чином, фахівець, який працює з людьми з інвалідністю повинен володіти знаннями педагогічної, психологічної соціокультурної теорії і практики, вміти інтегрувати знання з різних наук.

В Україні професійна підготовка соціальних працівників здійснюється у навчальних закладах за спеціальними програмами. Таку підготовку здійснюють у кілька етапів: бакалаврат, спеціалітет, магістратура.

Слід врахувати, що спеціальність «Соціальна робота» відкрита відносно недавно, фахівців висококваліфікованих в цій області недостатньо. Загальні вимоги до соціальних працівників відповідно до вимог професійних стандартів полягають в наступному:

- знанні правових і нормативних актів, що визначають статус, права і обов'язки людей з інвалідністю в суспільстві, сприяння їх реалізації з метою ефективного вирішення реабілітаційних проблем;
- в особливостях їх соціального обслуговування, ролі реабілітації в процесі його інтеграції в суспільство; умінні здійснювати функціональну діагностику з метою виявлення реабілітаційного потенціалу людей з інвалідністю, його сім'ї в цілому і подальшого його нарощування;
- поданні про вплив педагогічних, психологічних, соціальних і економічних чинників на процес реабілітації і враховувати їх при плануванні своєї діяльності та безпосередньому соціально-педагогічному втручанні;
- виконанні і контролі індивідуальних програм реабілітації інваліда з урахуванням інформації про інваліда та довколишньому життєвому просторі,

- а також із залученням відомостей з різних областей наукових знань (за участю фахівців різного профілю);
- забезпечення узгодженої діяльності фахівців різного профілю і установ різної відомчої приналежності для ефективного вирішення їх реабілітаційних проблем на всіх етапах реабілітації;
  - володінні методикою реабілітаційного впливу, спрямованого на активізацію внутрішніх ресурсів людини з інвалідністю з метою взаємодопомоги;
  - використанні різних реабілітаційних технологій з урахуванням особливостей об'єкта і суб'єкта реабілітаційної діяльності, а також здійснювати оцінку ефективності використання останніх;
  - використанні ресурсного потенціалу середовища (сім'ї, соціальної групи, спільноти людей), а також різних видів діяльності (праці, мистецтва, народної творчості, громадській діяльності, спорту, освіти) в процесі діяльності з соціальної реабілітації інвалідів.

Діяльність фахівця, що займається проблемами людей з інвалідністю, передбачає систематичні заходи, спрямовані на полегшення складного пристосування людини до суспільства. Вона відрізняється від благодійності і схожих видів діяльності своєю орієнтацією не тільки на допомогу у вирішенні повсякденних проблем, але і на розвиток які потребують техніки подолання труднощів і навичок самодопомоги.

Комплекс професійних знань фахівців соціальної сфери виступає в якості бази, основи для формування професійних умінь. Професійні вміння поряд з професійними знаннями включаються в зміст професійної готовності фахівця соціальної сфери до роботи з людьми з інвалідністю. На нашу думку ознакою практичної готовності фахівця виступає вміння співвіднести наявні знання з цілями, умовами і способами практичної діяльності. Професійно підготовлені фахівці, що володіють теоретичними знаннями, здатні виходити за рамки свого предмета, зі своєю професією, вони мають якийсь творчий потенціал саморозвитку, тоді як некомпетентність негативно позначається на діяльності практикуючого фахівця. Тобто, застосовуючи наявні теоретичні знання у своїй професійній діяльності, фахівець забезпечує високу якість своєї праці і досягнення ґрунтовних результатів в роботі з людьми з інвалідністю.

Професійна діяльність соціального працівника, що працює з людьми з інвалідністю потрібна професійна підготовка. Професійна підготовка соціального працівника розглядається нами як сукупність загальних і спеціальних знань і умінь, що забезпечують можливість роботи у процесі теоретичного і практичного навчання в вузі і надалі в процесі професійної діяльності.

Люди з інвалідністю – це люди мають обмеження життєдіяльності, повну або часткову втрату особою здатності або можливості здійснювати самообслуговування, самостійно пересуватися, орієнтуватися, спілкуватися, контролювати свою поведінку, навчатися і займатися трудовою діяльністю.

Основний зміст соціальної роботи з такими людьми – це їх соціальна реабілітація, включення їх в соціокультурне середовище.

Поняття «готовність фахівця соціальної сфери до роботи з людьми з інвалідністю в науці ще не закріпилося.

Спираючись на дані дослідження, ми під готовністю фахівця соціальної сфери до роботи з людьми з інвалідністю розуміємо сформованість знань і умінь, особистісних якостей фахівця, необхідних для вирішення проблем даної категорії людей, що мають соціальну значимість (актуалізація їх внутрішнього ресурсу, інтеграція їх у суспільство).

Сутність процесу формування готовності фахівців до роботи з людьми з інвалідністю полягає у вдосконаленні особистісно-ділових і професійних якостей а також підвищення рівня знань, умінь і ключових компетентностей, необхідно для успішного виконання соціальної роботи з людьми з інвалідністю. Головним завданням формування готовності фахівців соціальної сфери до роботи з людьми з інвалідністю стає не тільки трансляція нового змісту сучасної освіти, а й включення фахівця в процес осмислення його професійних цілей і цінностей.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що соціальні працівники здійснюючи професійну діяльність в багатонаціональному середовищі мають дотримуватись принципів взаємоповаги та взаємодопомоги; враховувати рівність прав і свобод всіх людей, які проживають на території України не зважаючи на їх національність, соціальне становище, релігійні та політичні погляди, мову якою вони спілкуються; сприяти збереженню мовної, національної, культурної та релігійної самобутності; сприяти дотриманню законодавчих актів, які спрямовано на підтримку прав представників усіх національностей проживаючих на території нашої держави; визнавати важливість збереження й захисту багатонаціонального населення України; виявляти повагу до осіб, які належать до представників різних національностей; забезпечувати захист прав та інтересів представників різних національностей шляхом забезпечення індивідуальних прав осіб, які належать до цих національностей; забезпечувати права громадянина вільно обирати та відновлювати належність представників різних національностей; виявляти своє національне та культурне самоусвідомлення; сприяти розвитку зв'язків представників різних національностей, які проживають на території України, з історичними батьківщинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллін, Е. Б. (2003). Педагогічний енциклопедичний словник. Київ: Велика енциклопедія, 528 с.
2. Актуальні питання соціально-реабілітаційної технології допомоги дітям, молоді з функціональними обмеженнями та їх батькам / за заг. ред. К. С. Шендеровського. Київ: КМДССМ, 2003. 108 с.
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів»: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 21. 252 с. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
4. Іванова І. Б. Соціально-педагогічна робота з дітьми-інвалідами в системі соціальних служб для молоді: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 1998. 27 с.
5. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями: навч.-метод. посіб. Київ: ДЦССМ, 2003. 168 с.
6. Романовська Л. І. Підготовка фахівців з соціальної роботи за кордоном на прикладі розвинених країн. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2013. Вип. 3: Педагогічні науки. URL: <http://uk.xlibx.com/4istoriya/1342392-1-sistemapidgotovki-fahivciv-socialnoi-roboti-kordonom-prikladi-rozvinenih-krainstatti-rozglyadayutsya-pitannya.php>.
7. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
8. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.

REFERENCES

1. Abdullin, E. B. (2003). Pedagogichni entsyklopedychnyi slovnyk. Kyiv: Velyka entsyklopediia [in Ukrainian].
2. Aktualni pytannia sotsialno-reabilitatsiinoi tekhnolohii dopomohy ditiam, molodi z funktsionalnymy obmezheniamy ta yikh batkam. (2003). K. S. Shenderovskoho (Ed.). [in Ukrainian].
3. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti invalidiv: Zakon Ukrainy. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 21. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/875-12> [in Ukrainian].
4. Ivanova, I. B. (1998). Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy-invalidamy v systemi sotsialnykh sluzhb dlia molodi. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Kapska, A. Y. (2003). Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy ta moloddiu z funktsionalnymy obmezheniamy. Kyiv: DTSSM [in Ukrainian].
6. Romanovska, L. I. (2013). Pidhotovka fakhivtsiv z sotsialnoi roboty za kordonom na prykladi rozvynenykh krain. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedagogichni nauky, issue 3*. URL: <http://uk.xlibx.com/4istoriya/1342392-1-sistemapidgotovki-fahivciv-socialnoi-roboti-kordonom-prikladi-rozvinenih-krainstatti-rozglyadayutsya-pitannya.php> [in Ukrainian].
7. Sotsialna robota: tekhnolohichni aspekt. (2004). A. Y. Kapskoi (Ed.). Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
8. Tiuptia, L. T., Ivanova, I. B. (2008). Sotsialna robota: teoriia i praktyka. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].